

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Γ. ΚΟΡΛΙΡΑ

**Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ***

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Γ. ΚΟΡΑΙΡΑ

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ*

Αύγουστος 1986

1. Μιά εισαγωγική μεθοδολογική διερεύνηση

Ανάμεσα στα μεγάλα ζητήματα που απασχόλησαν την οικονομική επιστήμη σε όλη σχεδόν την διάρκεια της ιστορικής της εξέλιξης, το ερώτημα εάν και σε ποιά βαθμό μια οικονομία της αγοράς έχει την ικανότητα αυτόματου συντονισμού και ρύθμισης των λειτουργιών της, αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας και διαμάχης που προκάλεσε περισσότερο ίσως ενδιαφέρον από οποιοδήποτε άλλο θέμα. Αυτό σίγουρα εξηγείται από το γεγονός ότι το ερώτημα, και οι απαντήσεις που κατά καιρούς δόθηκαν σε αυτό, δεν έχει μόνον θεωρητική σημασία, αλλά κυρίως έχει πρακτική σημασία, με κοινωνικο-πολιτικές επιπτώσεις και ιδεολογικές προεκτάσεις.

Εάν το θεωρητικό συμπέρασμα είναι ότι η οικονομία της αγοράς διαθέτει επαρκή ικανότητα αυτόματου συντονισμού και ρύθμισης των λειτουργιών της τότε μπορούμε κατ' αρχήν να εμπιστευθούμε τις δυνάμεις της ανταγωνιστικής αγοράς και να εναποθέσουμε σε αυτές την προσδοκία για την άριστη χρησιμοποίηση των διαθέσιμων παραγωγικών πόρων. Εάν όμως το θεωρητικό συμπέρασμα τείνει προς την αντίθετη κατεύθυνση, τότε θα εξυπακούεται ότι απαιτείται είτε να ασκηθεί σχεδιασμένη παρέμβαση στην λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς, είτε να αντικατασταθούν οι μηχανισμοί αυτοί με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο κατανομής και χρησιμοποίησης των παραγωγικών πόρων. Από πλευράς πολιτικής οικονομίας, οι εναλλακτικές αυτές απαντήσεις στο βασικό ερώτημα της αυτοδύναμης και ικανοποιητικής λειτουργίας των μηχανισμών της αγοράς, ορίζουν ένα ευρύ πεδίο οικονομικο-πολιτικών προτάσεων, όπως καπιταλισμός και σοσιαλισμός, *laisser-faire* και παρεμβατισμός, η κάθε μία από τις οποίες έχει συγκεκριμένες ιδεολογικές καταβολές και πρακτικές επιπτώσεις. Στην ουσία, πρόκειται για το μεγάλο ζήτημα του εάν, κάτω

* Το δοκίμιο αυτό γράφτηκε ειδικά για τον τιμητικό τόμο με επιστημονικές εργασίες στη μνήμη του Καθηγητή Σάκη Καράγιωργα, που θα εκδώσει το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης της ΠΑΣΠΕ.

από ποιές προϋποθέσεις και σε ποίο βαθμό, δικαιολογείται να προτάσσονται τα ιδιωτικά συμφέροντα και η επιδίωξη της ατομικής ωφελιμότητας, ή θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην συλλογική κοινωνική δράση, δηλαδή να αναγνωριστεί ένας θετικός οικονομικός ρόλος στο κράτος.

Στην ιστορία της οικονομικής επιστήμης, η διαμάχη ανάμεσα στις δύο αυτές απόψεις συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, ενώ κατά καιρούς η μια «σχολή» φαίνεται να υπερισχύει της άλλης, χωρίς όμως ποτέ να την εξοστρακίζει οριστικά είτε στο θεωρητικό είτε στο πρακτικό επίπεδο. Η τάση που υπεραμύνεται της αυτόματης και αυτόνομης ικανότητας των μηχανισμών της αγοράς, ξεκινάει με τον Adam Smith και τους οπαδούς του (όπως τον J-B. Say), και διεκδικεί τα πρωτεία με την εγκαθίδρυση της νεοκλασικής ορθοδοξίας (A. Marshall, Pareto, Αυστριακοί, κ.λπ.). Στις μέρες μας, η τάση αυτή εκπροσωπείται από τους μονεταριστές και τους «ορθολογιστές» (τους οπαδούς δηλαδή της υπόθεσης των ορθολογικών προσδοκιών), οι οποίοι συχνά αποκαλούνται είτε νέοι-κλασικοί είτε νεο-φιλελεύθεροι. Η τάση που αμφισβητεί τις ικανότητες των μηχανισμών της αγοράς και υιοθετεί την αναγκαιότητα μιας (μικρής ή μεγάλης) διορθωτικής παρέμβασης του κράτους, έχει μεγαλύτερο θεωρητικό και πολιτικό εύρος. Ξεκινώντας από την κλασική θέση του Ricardo ότι οι οικονομικοί μηχανισμοί έχουν μία σαφή ταξική διάσταση ο Karl Marx διατύπωσε την πρώτη θεωρία περί οικονομικών κρίσεων, και συνέδεσε την ανικανότητα των μηχανισμών της αγοράς με μία συγκεκριμένη εξελικτική διαδικασία (τον ιστορικό υλισμό) και με μία συγκεκριμένη τελεολογία (την αταξική κομμουνιστική κοινωνία). Η μαρξιστική παράδοση δίνει απόλυτη προτεραιότητα στον ρόλο του κράτους, και στην πιό ορθόδοξη μορφή της καταλήγει στο σοβιετικό υπόδειγμα κεντρικού σχεδιασμού. Υπάρχει όμως και μια ενδιάμεση τάση, η οποία αμφισβητεί μεν την απεριόριστη ικανότητα των μηχανισμών της αγοράς να παράγουν αυτόνομα το άριστο κοινωνικο-οικονομικό αποτέλεσμα, αλλά δεν υιοθετεί την αναγκαιότητα πλήρους υποκατάστασής τους με τον κεντρικό σχεδιασμό. Είναι η τάση που θεωρεί ότι κάποιος κρατικός παρεμβατισμός είναι αναγκαίος για να διορθώσει τις ατέλειες του μηχανισμού της αγοράς, διότι οι ατέλειες αυτές συνεπάγονται οικονομικές διακυμάνσεις (κρίσεις) και προκαλούν ανεπιθύμητα κοινωνικά φαινόμενα. Στην ενδιάμεση αυτή τάση μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ανήκουν οικονομολόγοι, τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους όπως οι υπέρμαχοι της κοινωνικής αλληλεγγύης από τον John Stuart Mill και τους «ουτοπικούς» σοσιαλιστές (Fourier, Saint Simon, Sismondi, κ.α.), μέχρι και τον θεμελιωτή της σύγχρονης μακρο-οικονομικής πολιτικής John Maynard Keynes.

Θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί παράδοξο ότι όλες αυτές οι τάσεις έχουν επιβιώσει για τόσο χρονικό διάστημα, και ότι οι σχετικές θεωρητικές διαμάχες επανέρχονται κάθε τόσο στην επικαιρότητα, με νέα θεωρητικά επιχειρήματα και νέα αποδεικτικά στοιχεία, προσπαθώντας κάθε φορά να «αποδείξουν» την ορθότητα της μιας άποψης και συνεπώς την σφαλερότητα των άλλων. Το παράδοξο στην ιστορία αυτή είναι ότι η «πολιτική οικονομία» (ή, όπως σήμερα

λέγεται, η «οικονομική») είναι η ίδια προϊόν της επαναστατικής εκείνης περιόδου της δυτικής σκέψης, δηλ. του 17ου-18ου αιώνα, κατά την οποία θεμελιώθηκαν οι σύγχρονες φυσικές επιστήμες.

Στην περίοδο αυτή συντελέστηκε το πέρασμα στην «ώριμη» επιστήμη, με την καθιέρωση αφενός μεν της εμπειρικής βάσης της επιστήμης, και αφετέρου ορισμένων κανόνων έρευνας που αποτέλεσαν την διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην «επιστήμη» και την «μη-επιστήμη» (την οποία θα μπορούσαμε και να ονομάσουμε «μεταφυσική»). Σαν συστηματική διερεύνηση των κοινωνικών φαινομένων η πολιτική οικονομία υπήρξε, από το ξεκίνημά της, βαθειά επηρεασμένη από τον «διαφωτισμό» και τον «νατουραλισμό». Η καταγωγή αυτή έχει διαμορφώσει μία μακρά παράδοση μέχρι και τις μέρες μας, σύμφωνα με την οποία οι οικονομολόγοι φιλοδοξούν να κατασκευάζουν θεωρίες που να είναι απαλλαγμένες από προκαταλήψεις και μεταφυσικές ιδέες, και ταυτόχρονα να ανακαλύπτουν αναλλοίωτους «νόμους» και ιστορικές σταθερές, χωρίς μάλιστα να διστάζουν να χρησιμοποιούν και το επίθετο «φυσικό» (βλ. π.χ. το φυσικό επιτόκιο του Wicksell, τον φυσικό ρυθμό μεγέθυνσης του Harrod, και το φυσικό ποσοστό ανεργίας του Friedman). Ξεκινώντας λοιπόν με μία εμπειρική προδιάθεση επιστημοσύνης, η πολιτική οικονομία επιχείρησε να γίνει «επιστήμη» σύμφωνα με το πρότυπο των φυσικών επιστημών, παρά το γεγονός ότι η επιστημονική αυτή προδιάθεση είχε, και έχει να αντιμετωπίσει το εγγενές μειονέκτημα ότι το πεδίο έρευνας δεν αποτελείται από ένα αναλλοίωτο φυσικό περιβάλλον που απλώς περιμένει την εξιχνίαση των θεωρητικά σταθερών νόμων του, αλλά από ένα κοινωνικό περιβάλλον που έχει προφανή ιστορικότητα και υπόκειται σε μεταβολές.

Αυτή η ιδιομορφία της πολιτικής οικονομίας σαν κοινωνικής και όχι σαν φυσικής επιστήμης, ευθύνεται για το γεγονός ότι μπορεί να αμφισβητηθεί η «επιστημονικότητα» της οικονομικής επιστήμης, καθώς επίσης και για το γεγονός ότι διακόσια χρόνια μετά την «επαναστατική» διατύπωση της κλασικής πολιτικής οικονομίας, επιβιώνουν στο χώρο της οικονομικής επιστήμης διάφορες «σχολές». Στο μέτρο που η πολιτική οικονομία είναι «επιστήμη», θα έπρεπε να μην ασχολούμαστε με την αντιπαράθεση θεωριών, αλλά να επιχειρούσαμε την ιστορικο-εμπειρική επιβεβαίωση ενός μόνο υποσύνολου θεωρητικών υποθέσεων, οι οποίες θα αποτελούσαν και τον πυρήνα μιάς γενικά αποδεκτής θεωρίας. Το φαινόμενο της συνεχιζόμενης αντιπαράθεσης θεωριών, και της διαμάχης πάνω σε τόσο καίριας σημασίας θέματα όπως η αυτάρκεια της αγοράς και η αναγκαιότητα του κρατικού παρεμβατισμού, δημιουργεί εύλογα ερωτήματα ως προς το εάν και κατά πόσο η οικονομική επιστήμη τηρεί τους βασικούς κανόνες επιστημονικότητας όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί σύμφωνα με την σύγχρονη επιστημολογία. Για τον σκοπό αυτό, θα μπορούσαμε να υποβάλλουμε την οικονομική επιστήμη στα αυστηρά κριτήρια του λογικού θετικισμού, που αποτελεί την σύγχρονη εξέλιξη του εμπειρισμού που απετέλεσε τη βάση της πολιτικής οικονομίας. Σύμφωνα με τα κριτήρια αυτά, η επιστημονικότητα απαιτεί εσωτερική συνέπεια και λογική πληρότητα των βασι-

κών θεωρητικών υποθέσεων, και μιά επαρκή εμπειρική επικύρωση των ελέγξιμων συμπερασμάτων που προκύπτουν από τις θεωρητικές υποθέσεις.

Το πρώτο κριτήριο ικανοποιείται αρκετά με την «πρόοδο» που έχει συντελεστεί στην αυξανόμενη «μαθηματικοποίηση» της οικονομικής επιστήμης, και με την μεγάλη έμφαση που έχει δοθεί στην διατύπωση ολοκληρωμένων μαθηματικο-λογικών υποδειγμάτων, με αποτέλεσμα οι υπέρμαχοι της αυτοδυναμίας της αγοράς και οι υπέρμαχοι της αναγκαιότητας του παρεμβατισμού να χρησιμοποιούν κοινή «γλώσσα», με την έννοια ενός κοινού αξιωματικού υπόβαθρου (π.χ. η αρχή της μικροοικονομικής αριστοποίησης). Η επίμονη όμως παρουσία αντιπάλων θεωριών οφείλεται στο γεγονός ότι η οικονομική επιστήμη δεν ικανοποιεί πλήρως το δεύτερο κριτήριο, δηλ. της επαλήθευσης των εμπειρικά ελέγξιμων συμπερασμάτων, παρόλο που κάθε θεωρία διατυπώνει εμπειρικά ελέγξιμα συμπεράσματα και προσπαθεί να περάσει το τεστ της επαληθευσιμότητας ή της επικύρωσης. Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε και αναφορικά με την νεοθετικιστική προσέγγιση του Karl Popper, σύμφωνα με την οποία το κριτήριο της επιστημονικότητας δεν είναι η εμπειρική επαλήθευση, αλλά η δυνατότητα να διατυπωθεί ένα υποσύνολο προτάσεων, οι οποίες να μπορούν να «διαψευστούν» εμπειρικά. Και πάλι βλέπουμε ότι και οι δύο αντίπαλες θεωρίες περνάνε το τεστ της διαψευσιμότητας. Είναι προφανές ότι η οικονομική ιστορία των βιομηχανικών χωρών, και ειδικά των τελευταίων πενήντα χρόνων, μας έχει προσφέρει εναλλασσόμενες φάσεις που τείνουν στην επαλήθευση των προτάσεων της μιας ή της άλλης άποψης, ενώ με τις υπάρχουσες αναπτυγμένες οικονομετρικές μεθόδους έχουμε στην διάθεσή μας πληθώρα αλληλοσυγκρουόμενων διαψεύσιμων προτάσεων.

Το βασικό γνώρισμα της πολιτικής οικονομίας σαν κοινωνικής επιστήμης μας ωθεί στο να προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε επιστημολογικές, προσεγγίσεις, οι οποίες συνδυάζουν τα εμπειρικο-λογικά κριτήρια με τον παράγοντα «ιστορικότητα». Η ιστορικότητα αυτή θα μας επιτρέψει να εξηγήσουμε καλύτερα τις εξελικτικές φάσεις των διαφόρων θεωριών, και ίσως μας επιτρέπει να δικαιολογήσουμε την συνεχιζόμενη συνύπαρξη αντίπαλων θεωριών.

Σίγουρα η ιστορία της πολιτικής οικονομίας δεν ταιριάζει στο εμπειρικο-θετικιστικό πρόσωπο της σωρευτικής εξέλιξης της επιστήμης, σύμφωνα με το οποίο ο βαθμός γνώσης του αντικειμένου αποτελεί μονοσήμαντη θετική συνάρτηση του χρόνου. Με την πάροδο του χρόνου, οι οικονομολόγοι μπορεί μεν να οδηγήθηκαν σε μια κοινή τυπική γλώσσα, αλλά όχι και σε μια ενιαία γενική θεωρία. Παρόμοια φαινόμενα έχουν, σε μικρότερο βαθμό, παρατηρηθεί και στην ιστορία άλλων (φυσικών) επιστημών, έτσι ώστε να είναι σήμερα θεμιτό να ξεφύγει κανείς από την αυστηρότητα του θετικισμού και να υιοθετήσει πρόσθετα κριτήρια επιστημονικότητας που εμπεριέχουν τον παράγοντα της «ιστορικότητας», μέχρι και τον παράγοντα της ιδεολογικής πίστης. Μιά τέτοια διέξοδος μας δίνει η άποψη του T.S. Kuhn που μιλάει για «επιστημονικές επαναστάσεις», με την έννοια ότι, υπό την επίδραση νέων εξελίξεων και σοβαρών εμπειρικών ενδείξεων, φθάνει η κρίσιμη φάση εκείνη κατά την οποία οι επιστήμονες εγκαταλείπουν μιά παλιά θεωρία και μεταστρέφονται προς μιά

καινούργια. Η «μεταστροφή» αυτή δημιουργεί μια νέα επιστημονική «ορθοδοξία», η οποία δεν είναι τελείως απαλλαγμένη από τα χαρακτηριστικά μιας αντίστοιχης θρησκευτικο-ιδεολογικής «μεταστροφής» και «ορθοδοξίας».

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση του Kuhn, η εξέλιξη της επιστήμης έχει όχι μόνο ιστορικό, αλλά και κοινωνιολογικό και ιδεολογικό χαρακτήρα, και φυσικά η εξέλιξη αυτή δεν ταυτίζεται με την παραδοσιακή έννοια της επιστημονικής «προόδου». Αντί της μονοσήμαντης σωρευτικής διαδικασίας, μπορούμε να έχουμε παλινδρομήσεις μέσω διαδοχικών «επαναστάσεων», η κάθε μία από τις οποίες έχει την δική της εμπειρική θεμελίωση-δικαίωση και οδηγεί στη δική της (προσωρινή έστω) θεωρητική ορθοδοξία. Η διαδικασία των διαδοχικών επαναστάσεων ενεργοποιείται μεν στο εσωτερικό της επιστημονικής κοινότητας, αλλά βασίζεται στα ισχυρά εμπειρικο-λογικά κριτήρια της επιστημονικής μεθοδολογίας, έτσι ώστε ο ρόλος του υποκειμενικού και του κοινωνιολογικού παράγοντα να περιορίζεται στην ταχύτητα με την οποία γίνεται μιά επιστημονική επανάσταση, η οποία όμως θα πρέπει να είναι ήδη αντικειμενικά ώριμη. Η επιστημολογική προσέγγιση του T.S. Kuhn είναι ένας χρήσιμος οδηγός για την ερμηνεία ορισμένων εξελίξεων στην οικονομική επιστήμη τα τελευταία πενήντα χρόνια, όπως π.χ. η «κεϋνσιανή επανάσταση» μετά την μεγάλη κρίση του 1930 και η «μονεταριστική επανάσταση» στην περίοδο του υψηλού πληθωρισμού μετά το 1968. Αντίστοιχα με τις «επαναστάσεις» αυτές, είχαμε την εγκαθίδρυση «ορθοδοξιών», όπου στην πρώτη περίπτωση θεωρήθηκε αυτονόητος ο κρατικός παρεμβατισμός με την μορφή σταθεροποιητικής πολιτικής και κάποιου (τουλάχιστον ενδεικτικού) σχεδιασμού, ενώ στη δεύτερη περίπτωση ενισχύθηκε η άποψη της αυτοδυναμίας της αγοράς και της βαθμιαίας συρρίκνωσης του οικονομικού ρόλου του κράτους.

Ενδιαφέρουσα για την εξέλιξη της οικονομικής επιστήμης είναι και η μεθοδολογική προσέγγιση του Imre Lakatos, με επίκεντρο τα «προγράμματα επιστημονικής έρευνας». Τα «προγράμματα» αυτά αποτελούνται από σύνολο προτάσεων και μπορούν να περικλείουν αρκετές επί μέρους «θεωρίες», οι οποίες όμως έχουν μια κοινή βάση, με τρόπο ώστε αφενός μεν να είναι εμφανής ο ενιαίος χαρακτήρας του κάθε «προγράμματος», και αφετέρου να ικανοποιούν τα κριτήρια επιστημονικότητας που ορίζει ο Lakatos. Συγκεκριμένα, κάθε πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας πρέπει να διαθέτει: α) Ένα σύνολο βασικών αξιωμάτων και θεωρητικών υποθέσεων με επαρκή εσωτερική συνέπεια και πληρότητα, το οποίο αποτελεί τον «σκληρό πυρήνα» του προγράμματος. β) Μιά ικανοποιητική ερμηνευτική ικανότητα με την έννοια ότι οι προτάσεις του δεν καταρρίπτονται συστηματικά από το εμπειρικό τέστ της διαψευσιμότητας. γ) Μιά δυνατότητα να βελτιώνει συνεχώς τόσο τον αξιωματικό-θεωρητικό του πυρήνα όσο και την θετική ερμηνευτική του ικανότητα. Η θέσπιση των τριών αυτών κριτηρίων συνδυάζει την εμπειρικοθετικιστική άποψη με την δυνατότητα συνύπαρξης παράλληλων «προγραμμάτων», απέναντι στα οποία οι επιστήμονες μπορεί να αισθάνονται κάποιο είδος νομιμοφροσύνης ή και πίστης. Εφαρμόζοντας τα κριτήρια του Lakatos στον χώρο της οικονομικής επιστήμης, θα μπορούσαμε π.χ. να ορίσουμε σαν τέτοια προγράμματα επι-

στημονικής έρευνας τις τρεις αντίστοιχες «σχολές» των νεοκλασικών (αυτοδυναμία της αγοράς, ανυπαρξία κρατικού παρεμβατισμού), των κείνσιανών (αμφισβήτηση της επάρκειας της αγοράς, αναγκαιότητα παρεμβατισμού), και των μαρξιστών (άρνηση της αγοράς και υποκατάστασή της με κεντρικό σχεδιασμό). Στο μέτρο που κάθε μία από αυτές τις «σχολές σκέψης» δεν παραβιάζει κατάφορα τα κριτήρια επιστημονικότητας που ορίζει η μεθοδολογία του Lakatos, μπορούμε να δικαιολογήσουμε την συνύπαρξή τους και να μην απορούμε πώς είναι δυνατόν σοβαροί επιστήμονες να υποστηρίξουν διαφορετικά πράγματα, ακόμα και σε τόσο καίριας σημασίας ζητήματα, όπως η αυτοδυναμία-επάρκεια της αγοράς και η αναγκαιότητα του κρατικού παρεμβατισμού. Σύμφωνα με αυτή την επιστημολογική διευθέτηση, η επιλογή-προτίμηση (έστω και πρόσκαιρη) ανάμεσα στη μία ή στην άλλη «σχολή», θα πρέπει να βασίζεται στη λεπτομερή εξέταση του πόσο ικανοποιητικά εκπληρώνουν τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις-κριτήρια, και κυρίως το τρίτο κριτήριο. Από τις αντίπαλες θεωρίες, προτιμότερη είναι εκείνη που έχει τη μεγαλύτερη δυνατότητα να βελτιώνει την θετική ερμηνευτική ικανότητά της, ανεξάρτητα από τις βελτιώσεις στην εσωτερική λογικο-θεωρητική πληρότητα και τις επιτυχίες της στο τέστ της διαψευσιμότητας. Το πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας που ικανοποιεί το τρίτο κριτήριο είναι, κατά τον Lakatos, «προοδευτικό», ενώ όποιο δεν το ικανοποιεί θεωρείται «εκφυλισμένο».

Παρόλες τις επιφυλάξεις που έχουν εκφράσει οι ειδικοί για τις διάφορες επιστημολογικές θεωρίες που αναφέρθηκαν, και οι οποίες σχετίζονται με το γεγονός ότι οι θεωρίες αυτές «δοκιμάστηκαν» κυρίως με την ιστορία και εξέλιξη των φυσικών επιστημών, είναι προφανές ότι και η οικονομική επιστήμη χρειάζεται να «δοκιμαστεί» με βάση κάποια αυστηρά και σαφή κριτήρια, προκειμένου να αποφύγει την κατηγορία της μη-επιστημονικότητας. Αυτό βέβαια αφορά όχι μόνο την οικονομική αλλά όλες τις κοινωνικές επιστήμες, στις οποίες είναι μάλιστα ιδιαίτερα έντονα τα φαινόμενα των «επιστημονικών επαναστάσεων» και των συντηρούμενων παράλληλων «προγραμμαμάτων επιστημονικής έρευνας». Ίσως η οικονομική να είναι η μόνη από τις κοινωνικές επιστήμες που μπορεί να ισχυριστεί ότι εκπληρώνει, σε ικανοποιητικό βαθμό, τα διάφορα κριτήρια επιστημονικότητας, χωρίς ταυτόχρονα να απαιτείται να απεμπολήσει την ιστορικότητα και το ιδεολογικό υπόβαθρο κάθε «σχολής σκέψης». Από την άλλη όμως πλευρά, σε μία εποχή σημαντικών τεχνολογικών εξελίξεων όπως η δική μας, ο οικονομολόγος οφείλει να βασίσει τις επιλογές του ανάμεσα στις διάφορες θεωρίες δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στο τρίτο κριτήριο του Lakatos, να εξετάσει δηλαδή ποιά από αυτές είναι, ή έστω μοιάζει να είναι «προοδευτικότερη». Πέρα από ιδεολογικές θέσεις και θεωρητικές ευκολίες (το γνωστό «βόλεμα» του οικονομολόγου στα πλαίσια κάποιας παραδοσιακής «ορθοδοξίας») χρειάζεται να εξετάσουμε προσεκτικά ποιά από τις υπάρχουσες «σχολές» μπορεί να δώσει ικανοποιητικές προοπτικές για την κατανόηση των σύγχρονων προβλημάτων της οικονομίας, και φυσικά να εξετάσουμε επίσης ποιές αλλαγές-βελτιώσεις χρειάζονται για τον σκοπό αυτό. Με

άλλα λόγια, η τοποθέτηση του οικονομολόγου απέναντι στα προβλήματα της εποχής και απέναντι στις αντίπαλες οικονομικές θεωρίες, απαιτεί μιά συστηματική επιστημονική διερεύνηση, η οποία πρέπει να ικανοποιεί ταυτόχρονα και το γνωσιολογικό και το μεθοδολογικό κριτήριο της επιστημονικότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Π. Γέμτου: Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών, τόμος 1 (Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, 1984).
2. M. Friedman: «The Methodology of Positive Economics», στον τόμο *Essays in Positive Economics* (Univ. of Chicago Press, 1953), σελ. 3-43.
3. F. Hahn and M. Hollis: *Philosophy and Economic Theory* (Oxford Univ. Press, 1979).
4. Β. Κάλφα: Επιστημονική Πρόοδος και Ορθολογικότητα (Θεσ/νίκη: Εκδ. Σύγχρονα θέματα, 1983).
5. Δ. Καράγωργα: Ο Οικονομικός Ρόλος του Κράτους (Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, 1977).
6. S. Latsis (editor): *Method and Appraisal in Economics* (Cambridge Univ. Press, 1976), ιδίως, τα άρθρα των Axel Leijonhufvud (σελ. 65-108) και Mark Blaug (σελ. 149-180).

2. Το θεωρητικό υπόβαθρο της σταθεροποιητικής πολιτικής

Η σταθεροποιητική πολιτική, σαν έννοια και σαν πρακτική, εμφανίζεται στο οικονομολογικό προσκήνιο μετά την «κεϋνσιανή επανάσταση». Εννοιολογικά, εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο θεώρησης της οικονομίας, σύμφωνα με το οποίο οι μηχανισμοί της αγοράς δεν έχουν από μόνοι τους, τη δυνατότητα να εξομαλύνουν τις τάσεις διαταραχής και ανισορροπίας που είναι εγγενείς σε μιά οικονομία αγοράς, και επομένως αδυνατούν να εξασφαλίσουν την αυτόματη παραμονή του συστήματος πάνω ή κοντά στο ιδεατό σημείο γενικής ισορροπίας. Η εγγενής τάση της καπιταλιστικής οικονομίας να παράγει περιοδικές κυκλικές διακυμάνσεις ή κρίσεις, εμφανίζεται από πολύ παλιά στην πολιτική οικονομία, από τότε που ωρίμασε η βιομηχανική επανάσταση και εμφανίστηκαν τα συμπτώματα μαζικής ανεργίας.

Η έννοια της υπερ-παραγωγής ή υπο-κατανάλωσης πρωτοεμφανίστηκε στο έργο του Malthus, ενώ στο έργο του Marx περιέχεται μιά θεωρία περιοδικών κρίσεων με υπερεπενδύσεις και υποκατανάλωση. Στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, εμφανίζονται οι πρώτες συστηματικές θεωρίες οικονομικών διακυμάνσεων, στις οποίες τα αίτια για τις διακυμάνσεις αυτές (που έχουν σαφώς τον χαρακτήρα «ανισορροπιών») αποδίδονται σε στρεβλώσεις του παραγωγικού δυναμικού και της κεφαλαιουχικής διάρθρωσης της οικονομίας, και οι οποίες με τη σειρά τους οφείλονται είτε σε νομισματικούς διαταρακτικούς παράγοντες, είτε (και αυτό είναι το πιο ενδιαφέρον) σε εγγενή αδυναμία των ιδιωτικοοικονομικών μονάδων να αποφύγουν τα «λάθη». Σε κάθε όμως περίπτωση, η θεωρία ασχολείται με μιά καπιταλιστική οικονομία στην οποία οι (περιοδικές) καταστάσεις ανισορροπίας εμφανίζονται αναπόφευκτες, παρά το γεγονός ότι κατά την επικρατούσα αντίληψη οι μηχανισμοί της ανταγωνιστι-

κής αγοράς θα έπρεπε να επαρκούν για να εξασφαλίζουν την παραμονή του συστήματος πάνω ή κοντά στο σημείο της γενικής ισορροπίας.

Ήδη από τη δεκαετία του 1920, η οικονομική επιστήμη εμφανίζεται με μιά διχασμένη προσωπικότητα. Από την μιά πλευρά, η κατεστημένη νεοκλασική ορθοδοξία είχε δημιουργήσει ένα πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας βασισμένο στην έννοια της ισορροπίας των αγορών και της αρμονίας των κοινωνικών τάξεων. Το «πρόγραμμα» αυτό αποτελείτο από ένα πυρήνα αξιωμάτων που βασιζόταν στον ωφελιμισμό του Bentham, στο αόρατο χέρι του Adam Smith, και στον «τέλειο» ανταγωνισμό, και είχε ήδη προχωρήσει σε ένα αναπτυγμένο λογικο-θεωρητικό σχήμα ανάλυσης της μερικής ισορροπίας (A. Marshall) και της γενικής ισορροπίας (L. Walras). Επιπλέον, με την εγκατάλειψη της απόλυτης χρησιμότητας (των αρχικών οριακών) και τη στροφή προς την σχετική χρησιμότητα, μπόρεσε να δοθεί στην γενική ισορροπία μιά «κανονιστική» (normative) ερμηνεία, η οποία ξεκινώντας από τον V. Pareto και την νεοκλασική οριακή θεωρία διανομής, κατέληξε σύντομα στην «οικονομική της ευημερίας», στα πλαίσια της οποίας η κατάσταση της γενικής ανταγωνιστικής ισορροπίας ταυτίστηκε με την (κοινωνικά) άριστη κατανομή των πόρων της οικονομίας. Από την άλλη πλευρά, η θετική ερμηνευτική ικανότητα του ορθόδοξου νεοκλασικού προγράμματος ήταν εμφανώς περιορισμένη, με την έννοια ότι τα «αρμονικά» πορίσματα της βρίσκονταν σε αναντιστοιχία με τα φαινόμενα διαταραχής των ώριμων καπιταλιστικών οικονομιών.

Από μιά άποψη, το νεοκλασικό πρόγραμμα έρευνας εμφάνιζε συμπτώματα «εκφυλισμού» και γινόταν ευάλωτο στην κριτική του μαρξισμού, ο οποίος σαν αντίπαλο «πρόγραμμα», ξεκινούσε από μιά διαμετρικά αντίθετη αξιωματική βάση, όπου αντί του εξισορροπιτικού αόρατου χεριού της ανταγωνιστικής αγοράς είχε την αυξανόμενη δύναμη των αρπακτικών μονοπωλίων, αντί της σταθερότητας της γενικής ισορροπίας είχε την εγγενή τάση για ολοένα οξύτερες οικονομικές κρίσεις, και τέλος αντί της κοινωνικής αρμονίας είχε την συνεχή πάλη των τάξεων. Το λογικο-θεωρητικό σχήμα ανάλυσης του μαρξιστικού προγράμματος επιστημονικής έρευνας ήταν βέβαια λιγότερο αναπτυγμένο απ' ότι του νεοκλασικού προγράμματος, αλλά η θετική ερμηνευτική ικανότητα του εμφανίζονταν αυξημένη ιδιαίτερα στα χρόνια του μεσοπολέμου. Με ζωντανή ακόμα την ελπίδα για ένα καλύτερο κόσμο μετά το μεγάλο σοσιαλιστικό πείραμα που ξεκίνησε με την οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία, ο μαρξισμός σαν «παράδειγμα» και σαν ιδεολογία απόκτησε μιά ελκυστικότητα που υπερέβαινε την αξία του προγράμματος επιστημονικής έρευνας, ενώ και η ίδια η θετική ερμηνευτική του ικανότητα αποδείχθηκε αργότερα περιορισμένη. Με αυτή την έννοια, τόσο ο νεοκλασικισμός όσο και ο μαρξισμός παραμένουν ακόμα στην επιστημονική επικαιρότητα χάρη στο γεγονός ότι πρόκειται για θεωρίες με σημαντική ιδεολογική φόρτιση, και που άρα εμπνέουν οιονεί θρησκευτικά αισθήματα πίστης, και παρά το γεγονός ότι σαν προγράμματα επιστημονικής έρευνας είναι αμφίβολο εάν μπορούν να χαρακτηριστούν σαν «προοδευτικά».

Η περίοδος του μεσοπολέμου έχει δικαιολογημένα χαρακτηριστεί σαν μιά

από τις πιο γόνιμες εποχές για την οικονομική επιστήμη (βλ. Shackle), σαν αντίδραση στο φαινόμενο διχασμένης προσωπικότητας της οικονομικής επιστήμης που περιγράφηκε στα προηγούμενα. Ανάμεσα στον νεοκλασικισμό που υπερέβαλε την αυτοδυναμία της αγοράς και στον μαρξισμό-λενισμό που πρότεινε τον κρατισμό και την κολεκτιβοποίηση της οικονομίας, εμφανίστηκε μιά ενδιάμεση «σχολή» που αργότερα κατέληξε σε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας, το οποίο χάριν ευκολίας-συντομίας μπορούμε να το ονομάσουμε «κεϋνσιανό». Αυτή η «σχολή» ξεκίνησε από τρεις διαφορετικές (αλλά όχι τελείως ασύνδετες) αφετηρίες. Πρώτη ήταν η συστηματική διερεύνηση των καταστάσεων μερικής ισορροπίας με παρεκκλίσεις από τον τέλει ανταγωνισμό (Sraffa, Chamberlin, Joan Robinson, κ.ά.). Δεύτερη αφετηρία ήταν οι πρώτες απόπειρες μακροοικονομικής θεώρησης της γενικής ισορροπίας, με εμφανή στόχο την κατασκευή μιάς συστηματικής θεωρίας των οικονομικών διακυμάνσεων (K. Wicksell, R. Frisch, F. von Hayek, και φυσικά ο J.M. Keynes της Treatise on Money). Τρίτη αφετηρία της ενδιάμεσης αυτής «σχολής» υπήρξαν οι εμπειρικο-ποσοτικές αναλύσεις των οικονομικών κύκλων και των εθνικο-λογιστικών μεγεθών (W. Mitchell, S. Kuznets), σε συνδυασμό με τις πρωτοποριακές μακρο-οικονομικές έρευνες, με επιστέγασμα το έργο του Jan Tinbergen κατ' εντολή της Κοινωνίας των Εθνών. Οι προσπάθειες αυτές κατέληγαν ή έστω έτειναν να καταλήξουν σε ένα σύνολο θεωρητικών προτάσεων με αρκετή θετική ερμηνευτική ικανότητα, χωρίς να έχει ήδη σχηματοποιηθεί ένας λογικο-θεωρητικός «σκληρός πυρήνας». Σε μιά εποχή κατά την οποία στην φιλοσοφική σκέψη μεσουρανούσε ο πραγματισμός, και ο λογικός θετικισμός, το φαινόμενο αυτό στην ιστορία μιάς επιστήμης αποτελούσε μιά ιδιόμορφη εξέλιξη, η οποία όμως επιβεβαίωνε τον τελικά εμπειρικό χαρακτήρα της οικονομικής επιστήμης και δικαίωσε το δικαίωμα της να θεωρείται πραγματική «επιστήμη». Στο τέλος, η εμφάνιση της «Γενικής Θεωρίας» του Keynes δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τον λογικο-θεωρητικό πυρήνα που έλειπε, ενώ το βιβλίο αυτό, με την σαφήνεια του μηνύματος και παρά τις τυχόν αναλυτικές αδυναμίες του, προκάλεσε μιά πραγματική «επανάσταση» στην οικονομική επιστήμη.

Η βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε η «Γενική Θεωρία» και ολόκληρη η αντίληψη της «κεϋνσιανής σχολής» για την αναγκαιότητα της παρεμβατικής σταθεροποιητικής πολιτικής, ήταν η «αρχή της ενεργού ζήτησης». Διατηρώντας από την νεοκλασική θεωρία το αξίωμα της μικρο-οικονομικής αριστοποίησης, ο Keynes θεώρησε ότι οι παραγωγοί αποφασίζουν το επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης εργατικού δυναμικού στο σημείο εκείνο που προσδοκούν ότι η ενεργός (δηλ. η πραγματική) ζήτηση θα απορροφήσει το παραχθέν-προσφερόμενο προϊόν. Στην ουσία, πρόκειται για μιά άσκηση μεγιστοποίησης των κερδών των παραγωγών όπου η προσφορά προϊόντος και η ζήτηση εργασίας καθορίζονται υπό τον περιορισμό της ενεργού-πραγματικής ζήτησης προϊόντος. Με αυτή την έννοια, η αρχή της ενεργού ζήτησης του Keynes αντίστρεψε τον γνωστό κλασικό Νόμο του Say, σύμφωνα με τον οποίο η ζήτηση προσαρμόζεται στην προσφορά. Από την άλλη πλευρά, η βραχυχρόνια συ-

νάρτηση κατανάλωσης του Keynes, βασισμένη στο αξίωμα της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας των καταναλωτικών αγαθών, ορίζει ότι η ζήτηση προϊόντος εξαρτάται από το διαθέσιμο πραγματικό εισόδημα, δηλ. εξαρτάται και από την πραγματική απασχόληση ή ενεργό προσφορά εργασίας. Το σύστημα του Keynes λειτουργεί έτσι ώστε η κατάσταση στην αγορά προϊόντος να επηρεάζει την κατάσταση στην αγορά εργασίας και άρα το επίπεδο απασχόλησης του εργατικού δυναμικού. Επομένως, η δυναμική που αναπτύσσεται στην αγορά προϊόντος, και η οποία (κάτω από συγκεκριμένες υποθέσεις) έχει τάση να μεγεθύνει τις συνέπειες μιάς διαταραχής από την αρχική κατάσταση, προκαλεί αντίστοιχες μεταβολές στο επίπεδο απασχόλησης, το οποίο παύει έτσι να προσδιορίζεται από μόνη την λειτουργία της αγοράς εργασίας (όπως υποστηρίζουν οι νεοκλασικοί) και γίνεται συνάρτηση και των εξελίξεων στις άλλες αγορές, δηλ. γίνεται ένα καθαρά μακρο-οικονομικό φαινόμενο. Ιδιαίτερη σημασία στο σχήμα αυτό έχει η ίδια η δυναμική της αγοράς προϊόντος, η οποία καθορίζεται από την αλληλεπίδραση ζήτησης και προσφοράς, ή, σε εθνικο-λογιστικούς όρους, από την αλληλεπίδραση δαπάνης και εισοδήματος.

Σημαντική καινοτομία της κεύνσιανής θεωρίας ήταν να θεωρήσει ότι ένα τμήμα της ενεργού ζήτησης καθορίζεται «αυτόνομα», δηλ. ανεξάρτητα από το τρέχον εισόδημα. Κύριο τέτοιο στοιχείο «αυτόνομης» δαπάνης στην Γενική θεωρία ήταν οι (ιδιωτικές) επενδύσεις, τις οποίες ο Keynes θεωρούσε ότι καθορίζονται από τις μακροπρόθεσμες προσδοκίες των επενδυτών. Σε σχετικό με τους οικονομικούς κύκλους κεφάλαιο στην Γενική Θεωρία, ο Keynes ανήγαγε την αστάθεια ή την μεταβλητότητα των επενδυτικών προσδοκιών σαν το γενεσιουργό αίτιο των διακυμάνσεων, και μάλιστα με τρόπο ώστε μιά μεταβολή στην «αυτόνομη» επενδυτική δαπάνη να προκαλεί μέσω της λειτουργίας του πολλαπλασιαστή, μεγαλύτερη μεταβολή στο εισόδημα και την απασχόληση. Μερικά χρόνια αργότερα με το έργο των Samuelson-Hansen-Hicks, η διευρυντική-αποσταθεροποιητική λειτουργία του πολλαπλασιαστή συνδυάστηκε με τον επιταχυντή στον προσδιορισμό των επενδύσεων, με αποτέλεσμα η κεύνσιανή θεωρία να μπορεί να εκφραστεί με ένα μαθηματικό υπόδειγμα (δευτεροβάθμιας εξίσωσης διαφορών) ικανό να δίνει μιά δυναμική προσομείωση της λειτουργίας της οικονομίας τέτοια που να εκφράζεται με εγγενή τάση για διακυμάνσεις. Το δυναμικό αυτό υπόδειγμα εμπεριέχει και συνδυάζει τις παλαιότερες απόψεις για υπερεπενδύσεις και υπο-κατανάλωση, και συστηματοποιεί (με την τυπικο-θεωρητική έννοια) τις μέχρι τότε μάλλον διαισθητικές απόψεις περί εγγενούς αστάθειας της καπιταλιστικής οικονομίας. Παράλληλα, με το έργο των N. Kaldor & Joan Robison, το κεύνσιανό υπόδειγμα χρησιμοποιήθηκε για να συνδυάσει το φαινόμενο της εγγενούς αστάθειας με μεταβολές στην κατανομή του εισοδήματος (δηλ. των μεριδίων αμοιβής εργασίας και κερδών) που συνοδεύουν τις εναλλασσόμενες φάσεις του οικονομικού κύκλου που οφείλονται στην αστάθεια-μεταβλητότητα των προσδοκιών και αποφάσεων των επενδυτών.

Η εμφάνιση και επικράτηση της κεύνσιανής θεωρίας ιδιαίτερα κατά τις

πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, είχε όλα τα χαρακτηριστικά μιάς «επιστημονικής επανάστασης» κατά την έννοια του T.S. Kuhn, δεδομένου ότι οδήγησε στην αντικατάσταση του νεοκλασικού «παραδείγματος» με ένα άλλο, στο οποίο οι περισσότεροι οικονομολόγοι στράφηκαν με «πίστη». Αναλογιζόμενοι επίσης όλες τις θεωρητικές προεκτάσεις και εξελίξεις που έγιναν χάρη στην «κεϋσιανή επανάσταση» (π.χ. το έργο των Harrod-Domar για την οικονομική μεγέθυνση, του Tobin για τη νομισματική θεωρία, κ.α.), μπορούμε εύκολα να πούμε ότι το σύνολο των θεωρητικών και εμπειρικο-ποσοτικών εξελίξεων αυτών, ανήκει σε ένα ολοκληρωμένο «πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας» κατά την έννοια του Imre Lakatos. Με μιά θετική και διευρυνόμενη ερμηνευτική ικανότητα, που συνδυάστηκε αλλά και συνέβαλε στην πρόοδο των οικονομικών μεθόδων, το πρόγραμμα αυτό εμφανίστηκε σαν ιδιαίτερα «προοδευτικό», υποσκελίζοντας στον επαγγελματικό επιστημονικό χώρο τα εμφανώς λιγότερο «προοδευτικά» προγράμματα των νεοκλασικών και των μαρξιστών. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό της εμβέλειας του Κεϋνσιανού προγράμματος ό-τι, στο λογικο-θεωρητικό επίπεδο, τόσο οι νεοκλασικοί όσο και οι μαρξιστές «δανείστηκαν» αρκετά από τα εργαλεία ανάλυσης των κεϋνσιανών, με κύρια παραδείγματα την νεοκλασική σύνθεση του Patinkin και την κεϋνσιανο-μαρξιστική ανάλυση του Paul Sweezy. Η απήχηση του «ερευνητικού προγράμματος» σήμαινε επίσης την σαφή ή έστω την έμμεση παραδοχή των βασικών αρχών του κεϋνσιανού «παραδείγματος», οι οποίες συνοψίζονται στα εξής: α) Ο μηχανισμός της αγοράς δεν έχει από μόνος του την ικανότητα να εξομαλύνει τις καταστάσεις ανισορροπίας και αστάθειας που ενδέχεται να εμφανιστούν σε μιά καπιταλιστική οικονομία. β) Υπάρχουν λόγοι, συνδεόμενοι με την συμπεριφορά των προσδοκιών και των αυτόνομων στοιχείων της ενεργού ζήτησης για τους οποίους τέτοιες τάσεις ανισορροπίας και αστάθειας, αποτελούν μάλλον τον κανόνα παρά την εξαίρεση σε μιά καπιταλιστική οικονομία. γ) Αντί να λειτουργούν εξομαλυντικά και σταθεροποιητικά, αντίθετα οι μηχανισμοί της αγοράς είναι πιθανότερο να λειτουργήσουν αποσταθεροποιητικά, προκαλώντας είτε εκρηκτικές τάσεις είτε, το συνηθέστερο, συνεχείς οικονομικές διακυμάνσεις. δ) Ο κρατικός παρεμβατισμός καθίσταται επομένως απαραίτητος, προκειμένου να αποφευχθεί το υλικό, ψυχολογικό και κοινωνικό κόστος της εγγενούς αστάθειας του καπιταλιστικού συστήματος. Στο κεϋνσιανό πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας ο κρατικός παρεμβατισμός δεν συνδυάζεται με την υποκατάσταση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, εκτός από την ιδιότυπη εκείνη «κοινωνικοποίηση των επενδύσεων» που είχε προτείνει ο ίδιος ο Keynes, αλλά περιορίζεται σε μακρο-οικονομικές παρεμβάσεις στους παράγοντες εκείνους που προκαλούν την αστάθεια, δηλ. στα αυτόνομα στοιχεία δαπάνης και στις προσδοκίες.

Έμμεσα μόνο το κεϋνσιανό «πρόγραμμα», κυρίως μέσω της επίδρασης των εξελισσόμενων ποσοτικών μεθόδων, συνδέθηκε με τον λεγόμενο «ενδεικτικό σχεδιασμό», ο οποίος εξυπακούει κάποιο πιά προχωρημένο και συστηματοποιημένο επίπεδο κρατικού παρεμβατισμού στη λειτουργία της οικονομίας. Σύμφωνα με τα πορίσματα της κεϋνσιανής θεωρίας, ο ρόλος της κρατι-

κής παρεμβατικής πολιτικής είναι να λειτουργήσει σαν «σταθεροποιητική πολιτική», και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο οι ορθόδοξοι μαρξιστές θεωρούν τον Keynes και τους κεννσιανούς σαν απολογητές του καπιταλισμού, εφόσον υποδεικνύουν τρόπους για την ομαλότερη λειτουργία του συστήματος αντί να ασχοληθούν με την τελική κατάρρευσή του. Από την άλλη πλευρά, οι ορθόδοξοι νεοκλασικοί αντιτάχθηκαν στον κεννσιανισμό αρνούμενοι να αποδεχτούν το αντίστοιχο «παράδειγμα» και συνεχώς προσπαθώντας να ανακαλύψουν λογικο-θεωρητικά λάθη σ' αυτό, διότι πιστεύουν ότι κάθε θεμελίωση της αναγκαιότητας μιάς παρεμβατικής πολιτικής, έστω και μόνο σταθεροποιητικής, οδηγεί σε αναπόφευκτη διεύρυνση του οικονομικού ρόλου του κράτους και άρα συρρίκνωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Βρισκόμενο ανάμεσα στην κριτική της αριστεράς που το θεωρεί «δεξιό» και στην κριτική της δεξιάς που το θεωρεί «αριστερό», το κεννσιανό παράδειγμα, σαν πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας, δημιούργησε ένα δικό του «προστατευτικό κλοιό» (κατά την έννοια του Lakatos), διότι για να αντισταθεί στην διμέτωπη κριτική, όφειλε να προχωρήσει σε συνεχείς βελτιώσεις τόσο στην λογικο-θεωρητική θεμελίωση του όσο και στην θετική ερμηνευτική ικανότητά του. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η κριτική από την πλευρά της νεοκλασικής σχολής, η οποία διαθέτει ένα αξιόλογο θεωρητικό οπλοστάσιο, και η οποία σπυδαίνει σε κάθε ευκαιρία όπου φαινομενικά χάνει στο τεστ της διαψευσιμότητας η κεννσιανή σχολή, να προωθήσει τις δικές της θεωρητικές και ιδεολογικο-πολιτικές θέσεις. Η νεοκλασική «αντεπανάσταση» υπήρξε ιδιαίτερα έντονη την τελευταία δεκαετία, όταν το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού αποπροσανατόλισε την παραδοσιακή πολιτική, και προκάλεσε μιά δυναμική επανεμφάνιση των παλαιών νεοκλασικών απόψεων, οι οποίες μαζί με το ιδεολογικο-πολιτικό τους περίβλημα είναι στην Ευρώπη γνωστές σαν «νεο-φιλελευθερισμός». Στο καθαρά οικονομικό επίπεδο, η νεοκλασική αντεπανάσταση συνδέεται με την προώθηση των αρχών του «μονεταρισμού», και την μετεξέλιξη της σταθεροποιητικής πολιτικής σε μιά «πολιτική σταθεροποίησης» η οποία συνειδητά αποσκοπεί στον περιορισμό του οικονομικού ρόλου του κράτους.

Για την εξέλιξη αυτή, ευθύνη έχει και η ίδια η κεννσιανή σχολή, η οποία από ένα σημείο και μετά, βολεύτηκε στην δική της ορθοδοξία και εμφάνισε συμπτώματα σκλήρυνσης τόσο στο θεωρητικό όσο στο πρακτικό επίπεδο. Η ερμηνευτική «αποτυχία» της κεννσιανής θεωρίας απέναντι στο φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού, οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στο γεγονός ότι η σταθεροποιητική πολιτική είχε επικεντρωθεί στον χειρισμό των μακροοικονομικών μεγεθών δαπάνης και αγνόησε ή παραμέλησε την δεύτερη πηγή αστάθειας, τις προσδοκίες. Εξάλλου, σε πολλές περιπτώσεις, η αποκλειστική έμφαση στην σταθεροποιητική πολιτική δαπάνης, διευκόλυνε την εμφάνιση ενός μπλόκ οικονομικο-κοινωνικών συμφερόντων, τα οποία προώθησαν μιά άκριτη διεύρυνση του ρόλου του κράτους, και στο τέλος μιά ιδεολογία απλοϊκού κρατισμού, ο οποίος συχνά ήρθε σε αντίθεση με τις βασικές έννοιες περί αποδοτικότητας του καπιταλιστικού συστήματος που πάντοτε αποτελούσαν το αξιωματικό υπόβαθρο της κεννσιανής θεωρίας. Από την άλλη πλευρά, στο

καθαρά θεωρητικό επίπεδο, η νεοκλασική αντεπανάσταση προχώρησε με θεωρητικά κατασκευάσματα όπως η θεωρία περί του «φυσικού» ποσοστού ανεργίας και η υπόθεση των «ορθολογικών προσδοκιών», τα οποία έδωσαν μία σημαντική ώθηση στο τυπικό-θεωρητικό τμήμα της επιστήμης και αναζωογόνησαν το νεοκλασικό ερευνητικό πρόγραμμα, παρά το γεγονός ότι η θετική ερμηνευτική ικανότητα των θεωριών αυτών ήταν εμφανώς περιορισμένη.

Σε ένα οικονομικό περιβάλλον που γίνεται συνεχώς πió περίπλοκο, με την αυξανόμενη αλληλεξάρτηση και διεθνοποίηση των οικονομιών και με το σταδιακό πέρασμα των αναπτυγμένων οικονομιών στη φάση των μεταβιομηχανικών κοινωνιών, είναι επόμενο να μην επαρκούν πλέον ούτε οι απλές θεωρίες ούτε οι απλές πρακτικές. Η σχετική επιτυχία της νεοκλασικής αντεπανάστασης και της νεο-συντηρητικής πρόκλησης δεν οφείλεται στην γοιμότητα των αντίστοιχων θεωριών, διότι το νεοκλασικό πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας δεν έγινε πió «προοδευτικό» αλλά στο «κενό εξουσίας» και στα συμπτώματα σκλήρυνσης του κεϋνσιανού προγράμματος.

Η πρόκληση που αντιμετώπιζε και εξακολουθεί να αντιμετωπίζει η θεωρία της σταθεροποιητικής πολιτικής έχει και γνωσιολογικό και μεθοδολογικό χαρακτήρα. Ευρισκόμενη ανάμεσα στις εννοιολογικά απλές θεωρήσεις του άκρατου ατομισμού και του απόλυτου κρατισμού, η λεγόμενη κεϋνσιανή σχολή από τη φύση της πió εκλεκτική, είναι υποχρεωμένη να διεξαγάγει ένα είδος «διμέτρωπου» αγώνα, τόσο στο τυπικό-θεωρητικό όσο και στο εμπειρικό-ερμηνευτικό επίπεδο. Η ενδιάμεση αυτή τάση στην πολιτική οικονομία η οποία θεωρεί χρήσιμο και απαραίτητο να ασκεί το κράτος κάποιο λειτουργικό οικονομικό ρόλο, πρέπει να αποδείξει ξανά την «προοδευτικότητα» της σαν πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *M. Dobb*: Political Economy and Capitalism (London: Routledge and Kegan Paul, 1940). κεφ. φαλ. 4-6.
2. *D. Horowitz* (editor): Marx and Modern Economics (N.Y.: Monthly Review Press, 1968). και ιδίως τα άρθρα περί Marx & Keynes της Joan Robinson (σελ. 103-116) και του Lawrence Klein (σελ. 138-175).
3. *R. Kahn*: «Lord Keynes and Contemporary Economic Problems», στον τόμο Selected Essays in Employment and Growth (Cambridge Univ. Press, 1972), σελ. 103-123.
4. *M. Kalecki*: «Political Aspects of Full Employment», στον τόμο Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy (Cambridge Univ. Press, 1971), σελ. 138-145.
5. *Π. Κορλίρα*: «Μετά τον Κένυς: Προβλήματα της Οικονομικής Θεωρίας και Προβληματισμοί των Οικονομολόγων». Οικονομικός Ταχυδρόμος, 12 Απριλίου 1984.
6. *A. Mileikovsky et al*: Present Day Non-Marxist Political Economy (Moscow: Progress Publishers, 1981), ιδίως τις σελ. 19-29 και 272-276. και τα κεφάλαια 3-5.
7. *D. Patinkin*: Keynes' Monetary Thought (Durham, N.C.: Duke Univ. Press, 1976) κεφάλαια 10-12.
8. *G. Shackle*: The Years of High Theory (Cambridge Univ. Press, 1967).
9. *P. Sweezy*: Modern Capitalism and Other Essays (N.Y.: Monthly Review Press, 1972) και κυρίως σελ. 53-63 & 79-91.

3. Αμφισβήτηση, Κριτική, και νέες κατευθύνσεις

Η «παραδοσιακή» μορφή της σταθεροποιητικής πολιτικής, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την απλούστερη εφαρμογή της αρχής της ενεργού ζήτησης του Keynes, και συνίσταται σε ενίσχυση της συνολικής δαπάνης σε περίοδο οικονομικής ύφεσης και συγκράτηση της συνολικής δαπάνης σε περίοδο έξαρσης της οικονομικής δραστηριότητας. Σαν «ύφεση» εννοείται η φάση εκείνη του οικονομικού κύκλου κατά την οποία η ενεργός ζήτηση είναι μικρότερη από εκείνη που θα επέτρεπε την πλήρη απασχόληση του εργατικού δυναμικού (ή έστω ένα χαμηλό ποσοστό ανεργίας), και συνεπώς σ' αυτή τη φάση μία ενίσχυση της συνολικής δαπάνης, π.χ. με αύξηση των κρατικών δαπανών, θα συνέβαλε στη μείωση της ανεργίας.

Αντίθετα, περίοδος «έξαρσης» θεωρείται η φάση εκείνη του οικονομικού κύκλου κατά την οποία η ενεργός ζήτηση είναι μεγαλύτερη από εκείνη που συμβιβάζεται με πλήρη απασχόληση, και επομένως υπάρχει κατάσταση υπερβάλλουσας ζήτησης σε πολλές αγορές, με συνέπεια την εμφάνιση πληθωριστικών πιέσεων. Με συγκράτηση λοιπόν της συνολικής δαπάνης σ' αυτή τη φάση, αναμένεται η αναδυνάμωση των πληθωριστικών πιέσεων. Τα «εργαλεία» της σταθεροποιητικής πολιτικής είναι τα γνωστά μέσα δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, τα οποία μπορούμε να εκφράσουμε, αντίστοιχα, με το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού και την προσφορά χρήματος.

Σύμφωνα με την ορολογία που σήμερα επικρατεί διεθνώς σε όλες τις συζητήσεις περί σταθεροποιητικής πολιτικής και η οποία προσφέρεται περισσότερο σε ένα «δυναμικό» οικονομικό υπόδειγμα, θα χρησιμοποιήσουμε τις «Δανειακές Ανάγκες του Δημόσιου Τομέα» (ΔΑΔΤ ή PSBR) σαν ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, και την ποσοστιαία μεταβολή στην προσφορά χρήματος με την ευρεία έννοια (ΔM_3), σαν «δείκτες» του βαθμού στον οποίο η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική ασκείται «επεκτατικά» ή «περιοριστικά».

Στην απλούστερη αυτή εφαρμογή της σταθεροποιητικής πολιτικής, έχουν επισημανθεί σοβαρά αναλυτικά και πρακτικά προβλήματα, τα οποία δεν είναι του παρόντος να εξετάσουμε λεπτομερώς. Στην ουσία, το «απλό» αυτό «υπόδειγμα» βασίζεται σε μία ιδιόμορφη υπόθεση συμπεριφοράς των μισθών και των τιμών, συνέπεια της οποίας είναι μία καμπύλη συνολικής προσφοράς προϊόντος που είναι απείρως ελαστική μέχρι το επίπεδο πλήρους απασχόλησης, και τελειώς ανελαστική πέρα από αυτό. Με τον τρόπο αυτό, η επεκτατική μακροοικονομική πολιτική ενδείκνυται όταν υπάρχει ανεργία ($u > 0$) που συνδυάζεται με μηδενικό πληθωρισμό ($\Delta P = 0$), ενώ η περιοριστική πολιτική ενδείκνυται όταν υπάρχει πληθωρισμός ($\Delta P > 0$) με μηδενική ανεργία ($u = 0$), δηλ. με πλήρη απασχόληση.

Η πραγματικότητα όμως δεν είναι τόσο απλή, και είναι σήμερα γενικά αποδεκτό ότι η καμπύλη συνολικής προσφοράς δεν είναι τόσο «τεθλασμένη» (kinked), αλλά μία συνεχής συνάρτηση με θετική και μεταβαλλόμενη ελαστικότητα, κατά μήκος της οποίας συνυπάρχουν, σε διάφορους, συνδυασμούς, η ανεργία και πληθωρισμός ($u \geq 0$, $\Delta P \geq 0$). Το φαινόμενο αυτό, που αντιστοιχεί στην ρεαλιστική ενδιάμεση περίπτωση μεταξύ της άπειρης και της μηδενικής ελαστικότητας της συνάρτησης συνολικής προσφοράς προϊόντος, αποτέλεσε την βάση για όλη την σχετική φιλολογία περί «καμπύλης Phillips», και κατέστησε την σταθεροποιητική πολιτική δαπάνης πλιό περίπλοκη. Μετά από πολλά χρόνια θεωρητικής και εμπειρικής έρευνας, οι οικονομολόγοι δέχονται ότι η σταθεροποιητική πολιτική δαπάνης δεν είναι πάντοτε ικανή να πετυχαίνει συγκεκριμένους συνδυασμένους στόχους, όπως π.χ. κάποιο ποσοστό ανεργίας και κάποιο ρυθμό πληθωρισμού, διότι το οικονομικό σύστημα είναι το ίδιο τόσο περίπλοκο ώστε να μην υπόκειται σε απλούς μηχανιστικούς χειρισμούς. Η σοβαρότερη δυσκολία βρίσκεται στο γεγονός ότι μία απλά επεκτατική ή μία απλά περιοριστική πολιτική δαπάνης, έστω και με σωστά συνδυασμένη λήψη κατάλληλων μέτρων δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, συνήθως δεν μπορεί να ελπίζει παρά στην επίτευξη ενός μόνον από τους δύο προαναφερθέντες στόχους, και μάλιστα μόνον προσωρινά. Για παράδειγμα, μία επεκτατική πολιτική δαπάνης μπορεί να επιχειρήσει την καταπολέμηση της ανεργίας και να οδηγήσει σε μία αύξηση της απασχόλησης, η οποία όμως ενδέχεται να συνδυαστεί με ανεπιθύμητη όξυνση των πληθωριστικών πιέσεων, που να προέρχεται είτε από λανθάνουσες στενότητες στις αγορές ορισμένων εισροών είτε από μηχανισμούς συμπεριφοράς των τιμών και των μισθών οι οποίοι επενεργούν «αυτόνομα», ανεξάρτητα δηλ. από την τρέχουσα οικονομική συγκυρία. Μία τέτοια εξέλιξη ενδέχεται να πυροδοτήσει άλλες εξελίξεις, π.χ. μέσω των επιπτώσεων μίας αναπροσαρμογής των πληθωριστικών προσδοκιών, ώστε ύστερα από κάποιο χρονικό διάστημα να αντιστραφεί και η αρχική ευεργετική επίδραση της επεκτατικής πολιτικής δαπάνης πάνω στην απασχόληση.

Δεν χρειάζεται να είναι κάποιος πιστός οπαδός της θεωρίας περί «φυσικού» ποσοστού ανεργίας και να υιοθετεί το «θεώρημα» του επιταχυνόμενου πληθωρισμού που πρότεινε ο Milton Friedman, για να παραδεχτεί ότι μία απλή επεκτατική πολιτική δαπάνης, λόγω των ετεροχρονισμένων επιπτώσεών της και του μηχανισμού προσαρμογής των προσδοκιών, μπορεί εύκολα να αυτοπαγιδευτεί σε ένα φαύλο κύκλο με αυξανόμενο πληθωρισμό και σχετικά υψηλή ανεργία.

Το προηγούμενο παράδειγμα σκόπιμα αναφέρθηκε, όχι μόνον διότι απασχόλησε την θεωρητική έρευνα, αλλά διότι η ιστορική εμπειρία της προηγούμενης δεκαετίας του 1970, προσέφερε επιχειρήματα σε όσους ήθελαν να «αποδείξουν» την «αποτυχία» της κενύσιανής συνταγής. Είναι γεγονός ότι στη μεταπολεμική περίοδο, και ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1960, η εμπιστοσύνη προς τις υποδείξεις της κενύσιανής θεωρίας συνδυάστηκε με το γενικότερο κλίμα ευφορίας και οικονομικής ανόδου, μέχρι του σημείου ώστε πολλοί να

πιστέψουν ότι με μια πολιτική «λεπτών χειρισμών» (fine tuning) είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι λύθηκε μια για πάντα το πρόβλημα των κρίσεων στις καπιταλιστικές οικονομίες. Από τα τέλη όμως της δεκαετίας του 1960 και μετά, μία σειρά από εξωγενείς παράγοντες, συνέβαλαν στο να μεταβληθεί το σκηνικό. Η κλιμάκωση του πολέμου στην Ινδοκίνα, ο αραβο-ισραηλινός πόλεμος, η κοινωνική έκρηξη του 1968, και η πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973, προκάλεσαν μία γενική κρίση εμπιστοσύνης στη δυνατότητα μακροοικονομικής διαχείρισης, η οποία με την δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979 συνδυάστηκε με την όξυνση του φαινομένου του «στασιμοπληθωρισμού». Στο μεταξύ, η αναγέννηση των νεοκλασικών απόψεων, οφειλόμενη τόσο στην μειωμένη ερμηνευτική ικανότητα του κεννσιανού παραδείγματος όσο και στις βελτιώσεις του θεωρητικού πυρήνα του νεοκλασικισμού (κυρίως με την υπόθεση των ορθολογικών προσδοκιών), οδήγησε σε αλλαγή του κλίματος και σε κάποια αξιοσημείωτη μεταστροφή της οικονομικής πολιτικής και των αντιλήψεων περί οικονομικής πολιτικής. Η σοβαρότερη αμφισβήτηση του κεννσιανισμού προήλθε από μία ενδιαφέρουσα άποψη του R. Lucas, σύμφωνα με την οποία η ίδια η ιδέα περί οικονομικής πολιτικής έγινε προβληματική. Εάν συμβολίσουμε με $\{x_i\}$ το διάλυσμα των μέσων οικονομικής πολιτικής, όπως π.χ. το PSBR και το ΔM_3 , και με $\{y_j\}$ το διάλυσμα των μεταβλητών που έχει σαν στόχους η πολιτική, όπως π.χ. το u και το ΔP , τότε έχουμε την σχέση $\{y_j\} = [A_{ij}] \{x_i\}$ όπου A_{ij} είναι η μήτρα των διαφόρων συντελεστών (στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι συντελεστές συμπεριφοράς, όπως οι ροπές προς κατανάλωση και επένδυση), οι οποίοι καθορίζουν τις επιπτώσεις των μέσων πολιτικής x_i πάνω στους επιλεγμένους στόχους y_j . Η εξίσωση αυτή συμβολίζει ένα δομικό λειτουργικό υπόδειγμα λειτουργίας της οικονομίας, κατά το πρότυπο των μεγάλων οικονομετρικών υποδειγμάτων, σύμφωνα με το οποίο η προοπτική επιτυχίας της οικονομικής πολιτικής εξαρτάται από την «εγκυρότητα» των συντελεστών που εκφράζει η μήτρα A_{ij} .

Η κριτική του Lucas ήταν ότι δεν είναι σωστό να θεωρούμε τόσους «έγκυρους» τους συντελεστές αυτούς, διότι οι «συντελεστές συμπεριφοράς» δεν είναι σταθεροί, αλλ' αντίθετα είναι μεταβλητοί, και μάλιστα μπορούν να θεωρηθούν σαν ενδογενείς μεταβλητές, συναρτήσεις των ίδιων των μέτρων οικονομικής πολιτικής κατά την έκταση που η αριστοποιητική συμπεριφορά των μικροοικονομικών μονάδων ενδογενοποιεί τις «προβλεπτές» ή «αναμενόμενες» επιπτώσεις της οικονομικής πολιτικής. Εάν επομένως υπάρχει η κατάλληλη πληροφόρηση και η ανάλογη προσαρμοστικότητα των προσδοκιών, η προηγούμενη εξίσωση αλλοιώνεται τόσο πολύ ώστε παύει να αποτελεί πρακτικό οδηγό για την άσκηση οικονομικής πολιτικής. Από το σημείο αυτό, με την υπόθεση των «ορθολογικών προσδοκιών» που θεωρεί την πλήρη πληροφόρηση και πλήρη προσαρμογή των προσδοκιών σαν «σωστή» προσέγγιση της πραγματικότητας, δεν είναι δύσκολο να καταλήξει κάποιος στην μείζονος σημασίας πρόταση περί της «ουδετερότητας» της οικονομικής πολιτικής.

Τέλος, εάν η οικονομική πολιτική είναι «ουδέτερη», δηλαδή ανίκανη να επηρεάσει συστηματικά και μόνιμα τα βασικά μεγέθη της οικονομίας, ακολου-

θεί το παραδοσιακό νεοκλασικό επιχείρημα ότι μία επιλεκτική παρεμβατική πολιτική δεν είναι μόνο άχρηστη, αλλά και επιζήμια, και τούτο για δύο λόγους: πρώτο, διότι παρεμβάλλει αποσταθεροποιητικούς «θορύβους» που παρεμποδίζουν την ομαλή και σταθεροποιητική λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς, και δεύτερο, διότι συνεργεί στην διατήρηση ενός σημαντικού οικονομικού ρόλου του κράτους, το οποίο είναι (κατά τους νεοκλασικούς) εξ ορισμού «αντι-παραγωγικό».

Η νέα αυτή νεοκλασική επιχειρηματολογία βρήκε κάποια απήχηση σε αρκετούς οικονομολόγους, λόγω της μειωμένης ερμηνευτικής ικανότητας της κενύσιανής θεωρίας, αλλά και λόγω της σημαντικής βελτίωσης που επέφερε στον λογικο-θεωρητικό πυρήνα του νεοκλασικισμού. Οι αναλύσεις αυτές δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για πρωτότυπες έρευνες, έτσι ώστε μαζί με τα αντικειμενικά αδιέξοδα της στασιμοπληθωριστικής κρίσης, έδωσαν στο νεοκλασικό πρόγραμμα επιστημονικής έρευνας μία εντύπωση αυξημένης «προοδευτικότητας», παρά το γεγονός ότι πολλοί οικονομολόγοι διατηρούν σοβαρές επιφυλάξεις για την θετική ερμηνευτικά ικανότητα των νέων νεοκλασικών προτάσεων. Εκμεταλλευόμενες όμως το κενό που άφησε η αποδεδειγμένα μειωμένη θετική ερμηνευτική ικανότητα του απλού κενύσιανου προτύπου σταθεροποιητικής πολιτικής δαπάνης, χρησίμευσαν για την προαγωγή των νεο-συντηρητικών αντιλήψεων στην δεκαετία του 1980. Στις περισσότερες βιομηχανικές χώρες, εμφανίστηκε ένα συναινετικό αίτημα για «λιγότερο κράτος», το οποίο θεμελιώθηκε όχι μόνον στην νεο-συντηρητική ιδεολογία, αλλά σαν ψυχολογική αντίδραση στην ανασφάλεια της προηγούμενης δεκαετίας 1968-1978. Η αλλαγή κατεύθυνσης στην οικονομική πολιτική στη δεκαετία του 1980 έδωσε κάποιο κύρος στην τάση για «λιγότερο κράτος», κυρίως λόγω του γεγονότος ότι η μακροοικονομική πολιτική έγινε περιοριστική, και μάλιστα συνδυασμένα περιοριστική στις κυριώτερες βιομηχανικές χώρες, ιδιαίτερα στην Ευρώπη. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστούν τα εξής: α) Η περιοριστική πολιτική, στο μέτρο που συνδυάζει μείωση του PSBR και επιβράδυνση του ΔM_3 , είναι και αυτή μία «σταθεροποιητική» πολιτική οιωνει κενύσιανού τύπου, με την έννοια ότι ασκείται συνειδητά με στόχο την καταπολέμηση του πληθωρισμού. β) η επιτυχία της περιοριστικής αντι-πληθωριστικής πολιτικής είναι ουσιαστικά εξασφαλισμένη, λόγω της γνωστής «ασυμμετρίας» που είχε προ πολλού επισημάνει ο Hicks, ότι δηλαδή ενώ μία αύξηση στην ρευστότητα της οικονομίας δεν είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσει σε επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας, είναι αντίθετα βέβαιο ότι ένας περιορισμός της ρευστότητας θα προκαλέσει περιορισμό της δραστηριότητας, γ) Η περιοριστική πολιτική έχει συνεπώς σαν παρενέργεια την αύξηση της ανεργίας, αλλά οι νεοκλασικοί υποστηρίζουν ότι θα έχει προσωρινό χαρακτήρα μέχρι να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές στις προσδοκίες και άρα στις διεκδικήσεις, δ) ο νεο-συντηρητικός χαρακτήρας της περιοριστικής πολιτικής οφείλεται στο γεγονός ότι η προοπτική οικονομικής ανάκαμψης και μείωσης της ανεργίας βασίζεται στη βελτίωση των ποσοστών και των προοπτικών κέρδους, άρα στην μελλοντική τόνωση της ιδιωτικής επενδυτικής πρωτοβουλίας έστω και εάν

βραχυπρόθεσμα η αναδιανομή αυτή του εθνικού εισοδήματος επιδρά αρνητικά στην οικονομική δραστηριότητα. ε) Απαραίτητο συμπλήρωμα αυτής της περιοριστικής σταθεροποιητικής πολιτικής, δεν θεωρείται η ανασυγκρότηση του ρόλου του κράτους, αλλά η ενίσχυση της πύο απρόσκοπτης λειτουργίας των μηχανισμών της ανταγωνιστικής αγοράς, με κύριο παράδειγμα την «ευελξία» (flexibility) στην αγορά εργασίας.

Η συντονισμένη εφαρμογή περιοριστικής μακροοικονομικής πολιτικής στις χώρες της ΕΟΚ έχει μία αξιοσημείωτη ιδιαιτερότητα, η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι η «σύγκλιση» των εθνικών πολιτικών υπαγορεύεται κυρίως για λόγους εύρυθμης λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ) και λιγότερο λόγω ιδεολογικής σύγκλισης απόψεων των κρατών-μελών. Με δεδομένη την μείζονος σημασίας απόφαση για ενοποίηση της εσωτερικής ευρωπαϊκής αγοράς, η ΕΟΚ οφείλει να μετατραπεί από μία απλή κοινή αγορά εμπορευμάτων και σε ένα χώρο ελεύθερης διακίνησης συντελεστών παραγωγής, και κυρίως κεφαλαίου. Πέρα από την κατάργηση των δασμών και την σχετική εναρμόνιση των φορολογικών καθεστώτων, η διαδικασία της «χρηματο-οικονομικής ενοποίησης» (financial integration) αποτελεί στρατηγικό εργαλείο-μέσο για την επίτευξη της ενοποίησης της εσωτερικής αγοράς. Αυτό καθιστά επιτακτικό να διατηρείται, μέσα στον χώρο της ΕΟΚ, μία σχετική σταθερότητα των ισοτιμιών ανάμεσα στα εθνικά νομίσματα, πράγμα που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό του ΕΝΣ. Επειδή όμως ορισμένες χώρες-μέλη έχουν χαμηλό πληθωρισμό και πλεονασματικό ισοζύγιο πληρωμών (π.χ. Γερμανία, Ολλανδία) ενώ άλλες έχουν (ή μάλλον είχαν) υψηλότερο πληθωρισμό και ελλειμματικό ισοζύγιο (π.χ. Ιταλία, Γαλλία), και επειδή το ΕΝΣ δεν μπορεί να λειτουργήσει με συχνές και μεγάλες μεταβολές των διμερών ισοτιμιών (π.χ. με συχνές και μεγάλες υποτιμήσεις του γαλλικού φράγκου και της ιταλικής λίρας έναντι του γερμανικού μάρκου), συνάγεται ότι οι χώρες που πάσχουν από πληθωρισμό και ελλειμματικά ισοζύγια θα πρέπει να εφαρμόσουν κανόνες δημοσιονομικής και νομισματικής πειθαρχίας τέτοιους ώστε, μέσω της σύγκλισης των οικονομικών πολιτικών, να επιτευχθεί η σύγκλιση των οικονομικών επιδόσεων και άρα να μπορέσει να λειτουργήσει απρόσκοπτα το ΕΝΣ. Για τους λόγους αυτούς, τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε στην Ευρώπη μία ομοιόμορφα περιοριστική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, η οποία θεωρείται πλέον σαν παραδεκτός κανόνας, και όπου κάθε παρέκκλιση «τιμωρείται» και οδηγείται στην σχετική «διόρθωση». Αντίθετα, η μακροοικονομική πολιτική των ΗΠΑ δεν ήταν τόσο ξεκάθαρη, διότι συνδύαζε μία (ακούσια) επεκτατική δημοσιονομική πολιτική με υψηλό και αυξανόμενο PSBR, με μία (σκόπιμα) περιοριστική νομισματική πολιτική.

Ένας τέτοιος συνδυασμός, οπουδήποτε κι' αν εφαρμόζεται, είναι ουσιαστικά αποσταθεροποιητικός, δεν υπακούει σε καμμία λογική κανενός θεωρητικού παραδείγματος, και άρα δεν είναι βιώσιμος. Αυτό φαίνεται ότι ισχύει ακόμα και για την οικονομία των ΗΠΑ, παρά την μοναδικότητα της χώρας αυτής που μπορεί να χρηματοδοτεί το εξωτερικό της έλλειμμα σε επιχώριο νόμισμα για κάποιο τουλάχιστον χρονικό διάστημα. Παρόλο λοιπόν που οι διακηρύ-

Ξεις για την φιλοσοφία της οικονομικής πολιτικής είναι πιο συνειδητά νεοκλασικές και νεο-συντηρητικές στις ΗΠΑ απ' ό,τι στην Ευρώπη, η μέχρι τώρα πρακτική έχει δείξει ότι η οικονομική πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών εμφανίζεται πιστότερη στις νεοκλασικές προτάσεις, ή μάλλον στο μονεταριστικό πρότυπο. Δεν είναι χωρίς σημασία το γεγονός ότι φαινομενικά αντιφατικές διακηρύξεις για την φιλοσοφία της οικονομικής πολιτικής γίνονται πολλές φορές με αξιοσημείωτη ευκολία ή αυτοδιαψεύδονται στην πράξη. Ο συντηρητικός Πρόεδρος Νixon των ΗΠΑ είχε παλιότερα πει ότι όλοι τώρα είμαστε «κεϋνσιανοί», ενώ ορισμένες «αριστερές» ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, έχουν από τα πράγματα οδηγηθεί σε οικονομικές πολιτικές που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν σαν «συντηρητικές».

Ουσιαστικά, την τελευταία δεκαετία είμαστε μάρτυρες μίας κρίσης όχι μόνον στην οικονομική συγκυρία αλλά και στα θεωρητικά πρότυπα οικονομικής ανάλυσης. Η διατυμπανιζόμενη «αποτυχία» του κεϋνσιανού προτύπου οφείλεται κυρίως στο ότι έδωσε αποκλειστική έμφαση στην διαχείριση της δαπάνης (demand management), και παραμέλησε το βασικό θέμα της σταθεροποίησης των προσδοκιών καθώς και τους παράγοντες εκείνους που επιδρούν (είτε αυτόνομα είτε με σχεδιασμένη πολιτική) πάνω στην προσφορά. Από την άλλη πλευρά, το μονεταριστικό πείραμα της αμιγώς περιοριστικής πολιτικής με όλες τις νεο-συντηρητικές της προεκτάσεις, είναι πολύ πιθανό ότι θα «αποτύχει» διότι δίνει υπερβολική έμφαση στο θέμα της σταθεροποίησης των προσδοκιών και της αγοραίας τόνωσης της προσφοράς, ενώ παραμελεί τις αναπόφευκτα αρνητικές συνέπειες που θάχει η δοκιμασμένη «αρχή της ενεργού ζήτησης» σε ένα περιοριστικό περιβάλλον. Το τελικό αίτιο για την «παρακμή» του απλού κεϋνσιανισμού ήταν ότι ξέφυγε από τον έλεγχο ο πληθωρισμός, ακόμα και εάν αυτό δεν οφειλόταν μόνον στην εφαρμογή της κεϋνσιανής πολιτικής. Το τελικό αίτιο για την «παρακμή» του νεοκλασικού μονεταρισμού θα είναι ότι ξεφεύγει από τον έλεγχο η ανεργία, παρόλη την πεποίθηση των ορθολογιστών ότι η απρόσκοπτη λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς μπορεί αυτοδύναμα να διορθώσει όλες τις ανισορροπίες.

Καταλήγουμε λοιπόν στο θεμελιώδες ερώτημα από το οποίο ξεκινήσαμε, δηλ. εάν και μέχρι ποιού βαθμού είναι ή όχι αναγκαία η άσκηση παρεμβατικής πολιτικής για την εξομάλυνση των ανισορροπιών στην οικονομία. Τα τελευταία χρόνια είδαμε ξανά το φαινόμενο σπουδαιών οικονομολόγων που θεωρούνται κατ' εξοχήν τεχνοκράτες, να παραδέχονται ανοιχτά ότι η επιλογή ανάμεσα στον «κεϋνσιανισμό» και στον «νεοκλασικισμό» είναι πρωτίτως θέμα φιλοσοφικής δηλ. «αξιοματικής» και «a priori» τοποθέτησης πάνω στο πόση εμπιστοσύνη μπορούμε να έχουμε στην αυτορυθμιστική ικανότητα της αγοράς. Μετά από την αντιπαράθεση της επιχειρηματολογίας, μετά από τις προσπάθειες για θεωρητικές διερευνήσεις και την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων, ο κεϋνσιανισμός και ο νεοκλασικισμός συνεχίζουν να επιβιώνουν σαν δύο παράλληλα προγράμματα επιστημονικής έρευνας, και με την διαμάχη τους να δημιουργούν κίνητρα για «πρόοδο» της επιστήμης. Σαν αντίδραση στην νεοκλασική πρόκληση, η κεϋνσιανή σχολή έχει προσπαθήσει να θερα-

πεύσει μερικές από τις αδυναμίες της που επισημάναμε, τόσο στο θεωρητικό επίπεδο με τα γνωστά υποδείγματα «ανισορροπίας» των Clower, Leijonhufvud και Malinvand, όσο και στο πρακτικό επίπεδο της οικονομικής πολιτικής, εμπλουτίζοντας την φαρέτρα των «εργαλείων» πολιτικής (π.χ. εισοδηματική πολιτική, αποφυγή άκρατου κρατισμού). Αν αφήσουμε κατά μέρος την κοινωνική φιλοσοφία που πηγάζει από την Γενική Θεωρία του Keynes, η οποία πράγματι επιτρέπει μία ελαστική θεώρηση της έκτασης του οικονομικού ρόλου του κράτους (ιδιαίτερα στο θέμα των επενδύσεων), το συγκεκριμένο θέμα της σταθεροποιητικής πολιτικής ανάγεται σε λεπτότερους χειρισμούς, οι οποίοι υπό το βάρος των εξελίξεων και της κριτικής, υπερβαίνουν την απλή διαχείριση της ζήτησης. Ήδη ο ίδιος ο Keynes, στην εργασία του «How to Pay for the War» (1940), είχε επισημάνει την σημασία μιάς συναινετικής εισοδηματικής πολιτικής, με την έννοια ότι η συγκράτηση των ονομαστικών εισοδημάτων αποτελεί βασικό εργαλείο για την αποφυγή πληθωριστικών πιέσεων. Στο κεϋνσιανό σύστημα, το επίπεδο τιμών βασίζεται στο επίπεδο (και τη διάρθρωση) των ονομαστικών μισθών, και συνεπώς οποιαδήποτε διαδικασία μισθολογικών αναπροσαρμογών με βάση την προηγηθείσα μεταβολή των τιμών, δεν μπορεί παρά να προκαλέσει νέα μεταβολή των τιμών. Υπάρχει λοιπόν το πρόβλημα συγκερασμού των δύο βασικών στοιχείων της σταθεροποιητικής πολιτικής: από την μία πλευρά, η συνολική δαπάνη πρέπει να διατηρείται σε επίπεδα τέτοια ώστε να αποφεύγεται η ανεργία εκείνη που οφείλεται σε ανεπάρκεια ενεργού ζήτησης. Από την άλλη πλευρά, η σχέση ονομαστικών μισθών και τιμών θα πρέπει να διατηρείται στα πλαίσια των αναλογιών εκείνων που θα ευνοούν την επιχειρηματική δραστηριότητα και δεν θα ενισχύουν τον πληθωρισμό, ειδάλλως θα έχουμε συνδυασμό ανεργίας και πληθωρισμού.

Η σταθεροποιητική πολιτική, σαν συνδυασμός διαχείρισης της ζήτησης και εισοδηματικής πολιτικής, οφείλει να ακολουθεί ένα ευαίσθητο μονοπάτι ανάμεσα στην «κεϋνσιανή ανεργία» (λόγω ανεπάρκειας ενεργού ζήτησης) και στην «κλασική ανεργία» με πληθωρισμό (λόγω υψηλών πραγματικών μισθών).

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρέμβαση της οικονομικής πολιτικής όχι μόνο δεν είναι «ουδέτερη», αλλά είναι απαραίτητη και ιδιαίτερα επιλεκτική. Κατά τη σύγχρονη νεο-κεϋνσιανή θεωρία, οι οικονομικές διακυμάνσεις συνδυάζονται με το ενδεχόμενο τέτοιων μεταπτώσεων από την μία κατάσταση στην άλλη, ιδιαίτερα υπό την επίδραση αυτόνομων και εξωγενών διαταραχών, κάτι που αφορά κυρίως τις ανοικτές οικονομίες. Στο ίδιο πλαίσιο η νεο-κεϋνσιανή θεωρία αναγνωρίζει τη σημασία των προσδοκιών, οι οποίες είναι αρκετά «ενδογενείς» ώστε η επιτυχία της σταθεροποιητικής πολιτικής να εξαρτάται, σε σημαντικό βαθμό, από την σταθεροποίηση των προσδοκιών. Αυτό το νεο-κεϋνσιανό θεωρητικό πλαίσιο αποτελεί την εξέλιξη του αρχικού κεϋνσιανού προγράμματος επιστημονικής έρευνας, και μπορεί να χαρακτηριστεί σαν «προοδευτικό», διότι αφενός μεν βασίζεται σε βελτιωμένο λογικό — θεωρητικό υπόβαθρο, και αφετέρου προτείνει ένα νέο συσχετισμό στόχων και μέσων οικονομικής πολιτικής που ανταποκρίνονται στις σύγχρονες συνθήκες, και επο-

μένως έχει την προοπτική μιάς βελτιωμένης ερμηνευτικής ικανότητας. Χωρίς να εμπλέκεται στον ατελέσφορο ιδεολογικό διάλογο για να αντικρούσει τις απλουστευτικές προτάσεις του ακрайου νεο-φιλελευθερισμού και του ακрайου κρατισμού, η συνέχιση της νεο-κεϋνσιανής σχολής αποτελεί ένα «μετριοπαθές» ερευνητικό πρόγραμμα που στηρίζει την «ενδιάμεση» άποψη της αναγκαιότητας της παρεμβατικής πολιτικής, όχι δογματικά, αλλά σύμφωνα με τις απαιτήσεις των σύγχρονων οικονομικών εξελίξεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *R. Dahrendorf* (direction): *La Crise en Europe* (Paris: Fayard, 1982), και ιδίως το άρθρο του *E. Lundberg*: «Grandeur et Décadance du Modèle Suédois» (σελ. 249-267).
2. *R. Gordon*: *Postwar Macroeconomics: The Evolution of Events and Ideas*, στον τόμο του *M. Feldstein* (editor): *The American Economy in Transition* (NBER-Univ. of Chicago Press, 1980), σελ. 101-162.
3. *A. Grjebine* (direction): *Théories de la Crise et Politiques Economiques* (Paris: Editions du Seuil, 1986).
4. *S-C. Kolm*: *Le Libéralisme Moderne* (Presses Universitaires de France, 1984), και κυρίως σελ. 103-155.
5. *A. Leijonhufvud*: *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes* (Oxford Univ. Press, 1968).
6. *R. Lucas*: *Studies in Business-Cycle Theory* (MIT Press, 1981) και κυρίως σελ. 215-296.
7. *R. Lucas and T. Sargent*: «After Keynesian Macroeconomics», στον τόμο *After the Phillips Curve: Persistence of High Inflation-and High Unemployment* (Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No 19, 1978) σελ. 49-72.
8. *E. Malinvaud*: *The Theory of Unemployment Reconsidered* (Oxford: Blackwell, 1977).
9. *F. Modigliani*: «The Monetarist Controversy or, Should We Forsake Stabilization Policies», *American Economic Review*, 1977, (1-19).
10. *W. Nordhaus*: *Macroconfusions: The Dilemmas as of Economic Policy*, στον τόμο του *J. Tobin* (editor): *Macroeconomics, Prices, and Quantities; Essays in Memory of Arthur Okun* (The Brookings Institution, 1983), (σελ. 247-267).
11. *A. Okun*: *Prices and Quantities: A Macroeconomic Analysis* (The Brookings Institution, 1981), και κυρίως το κεφαλ. 1 και τις προτάσεις πολιτικής στις σελ. 353-359.